

บทที่ 4

ภูมิปัญญาด้านการใช้สำนวนโวหาร

สำนวนโวหาร คือ “ชั้นเชิงของการแต่งหนังสือ หรือพูด”¹ สำนวนโวหารจึงเป็นกลวิธีการใช้ภาษาที่สลับซับซ้อนและมีศิลปะมากขึ้น ทำให้ภาษานั้นสละสลวยได้ความหมาย ได้รสเพิ่มขึ้น

เนื่องจากสำนวนโวหารเป็นกลวิธีการใช้ภาษาที่สลับซับซ้อนและมีศิลปะมากขึ้น การใช้สำนวนโวหาร จึงต้องอาศัยความรู้ ความคิด หรือภูมิปัญญามากขึ้น สำนวนโวหารที่ปรากฏ จึงเป็นสิ่งบ่งบอกถึงภูมิปัญญาของผู้ใช้และสังคมได้เป็นอย่างดี

ในวรรณกรรมหนังสือเล่มหนึ่งที่มีการใช้สำนวนโวหารที่ช่วยให้ผู้ฟังได้รับรสทางภาษา ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก การใช้สำนวนโวหารดังกล่าว อาจจำแนกตามลักษณะสำนวนโวหารได้ดังนี้

1. การใช้สำนวนโวหารบรรยาย

การบรรยาย คือ การอธิบายหรือเล่าเรื่องที่ได้พบได้รู้เห็นมาอย่างถี่ยิบ สำนวนโวหารบรรยายปรากฏในวรรณกรรมหนังสือเล่มมากมาย ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1 บทตั้งนามเมือง เรื่อง เสวตฉัตรลานนา ของฉันทน์ อรุต ใช้สำนวนโวหารบรรยายที่กระชับ ดังนี้

สนุกสนานปานแดนดาวดั่งสี่
ราชธรรมเพ็งภิเษกเป็นกษัตริย์

“อาณาจักรลานนาไทยสมัยหนึ่ง
คับคั่งคึกครื้นทุกคืนวัน
ปกครองรัฐฝางหลวงราชไชยสวรรค์

¹ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 . พิมพ์ครั้งที่ 2 . 2526 . หน้า 753

นำพระทัยถือธรรมเป็นสำคัญ	บันลือลั่นเรื่องฤทธิมหิทธา
ทรงกำจัดศัทรุโจรผู้ร้าย	ให้พลไพร่สุขจิตทุกทิศา
มีโทษกรรมผ่อนผันกรุณา	ตามประสายุติธรรมจึงสำราญ
ตัดสิ้นความตามบทพระกฎหมาย	ไม่กลับกลายว่ากล่าวให้รำวฉาน
เสวกาเข้าบาทราชการ	สุขสำราญทั่วหน้าได้บารมี
พระแวนทิพย์นาลอนงค์เป็นองค์เอก	ร่วมภิเษกเป็นพระมเหสี
พระทัยแท้แผ่เผื่อเอื้ออารี	ประเดี๋ยวนี้มิ่งขวัญทรงครรภา
วันนีองค์ทรงออกพระโรงราช	ประมุขอำมาตย์แล้วพระองค์ทรงปริกษา
ยกเอาเรื่องเมืองสหยาฆาสนทนา	กับบรรดาข้าเฝ้าเหล่าขุนนาง”
	(ฉีน อรมุต : เสวตฉัตรลานนา)

ตัวอย่างที่ 2 เรื่อง ตูกตาทอง ของฉีน อรมุต ตอนยักษ์อัคคีกรคจัดทัพ ใช้สำนวนโวหารบรรยายที่กระชับ ดังนี้

“ฝ่ายพระจอมปฐพีอัคคีกรค	เป็นจอมยศยังงองค์ยักษ์
ตั้งคู่ค่ายคอยท่าทำราวี่	บุกบุรีป้อมแสงเพชรเคฉังการ
หมายจะแย่งวชิระยอดปราสาท	ด้วยอำนาจพลังแรงกำแหงหาญ
ปีกธงประจำสำคัญทุกค่ายมาร	พระยาพาลจอมณรงค์ปีกธงทอง
ปีกขาวสกุณยักษ์ปีกธงสี	รูปอินทรียี่ลำฟ้าท่าผยอง
ปีกซ้ายพรายสิงห์เป็นนายกอง	ธงสิงห์ทองเหยียบย่นผืนผ้าคำ
เกียกกายนายกองชื่อคชกาง	ปีกธงช้างงูาเลขาฆ่า
กองทัพหลังมังกรธงประจำ	มังกรคำเด่นสง่าพื้นผ้าแดง
ยกกระบัตร์จัดให้รายณ์ดาว	ปีกธงขาวเขียนรูปนารายณ์แดง
ยักษ์ทวนทองปีกธงรูปทวนแดง	เป็นกองแซงรั้งท้ายค่ายทัพ”
	(ฉีน อรมุต : ตูกตาทอง)

ตัวอย่างที่ 3 เรื่อง แสงวาริน ของฉีน อรมุต บรรยายธรรมชาติยามกลางคืน ตอนพระแสงรัตนาเข้าหาธิดา นายโจรมารุต ใช้สำนวนโวหารบรรยายที่สละสลวย ดังนี้

“พอพลบค่าน้ำค้างลงพรางพร้อย	พระจันทร์ลอยสว่างกลางเวหา
เรไรร้องก้องถันสนั่นป่า	หยาดน้ำฟ้าพรางพรหมพวัน

กุหลาบคงส่งกลิ่นระรินริน
 ลำตะสุคูแจ้วด้วยแสงจันทร์
 จนเพียงคืนขึ้นน้ำด้วยน้ำฟ้า
 จึงหรือร้องก้องในไพรพนม
 ฝ่ายพระแสงรัตนาเข้าหานาง
 กำริบรักหนักหน่วงในดวงม่าน

แมลงกลางคืนได้ดมกลิ่นอมขวัญ
 ดอกป่านั่นหอมหวานกลิ่นพานลม
 เอาภูษาเนื้อนุ่มมาหุ้มห่ม
 นางบรรทมอยู่ในถ้ำลับสำราญ
 แสงสว่างพระจันทร์ส่องห้องคูหาร
 ตะลิ่งลานแสงนางไม่วางตา”
 (ฉันทน์ อรมุต : แสงวาริน)

ตัวอย่างที่ 4 เรื่อง กลี้อจิมกลี้อ ของฉวี ทิพย์วารี ตอนบรรยายฉากอากาศรมฤณีโคต
 มะ ยามเช้า ขณะที่ฉวีกำลังสนทนากับลูกศิษย์ ใช้สำนวนโวหารบรรยายที่งดงาม ดังนี้

“สุริยาฝ้าหมอกขึ้นลอบโลก
 แสงทองทาบฉายทั่วสายป่า
 พร้อมศิษย์สาวเข้ามาอภิวัต
 เจ้างามสมคมสันนะขวัญใจ
 ปีตุราชมืดหวังมาฝั่งฝาก
 เจ้าหากเพียรเรียนจำจบตำรา
 แต่สมบัติสัตรีย่อมมีค่า
 เจ้าถูกยักษ์รักยกศไม่หมดคลาย

ทำตบรอกไทรกห้วยเหิงภูเหิงผา
 พระสิทธาหนึ่งนั่งยังศาลัย
 อยู่ใกล้บาทสิทธาครัสปราศรัย
 มาอาศัยเป็นศิษย์เรียนวิชา
 คารับปากสอนเวทเศษศา
 มีความกล้าหาญเข็มทิศเทียมชาย
 ต้องรักษาเกียรติวงศ์เพื่อพงศ์สาย
 ตายังให้ศิษย์ธรรมชื่อนำทาง”
 (ฉวี ทิพย์วารี : กลี้อจิมกลี้อ)

ตัวอย่างที่ 5 บทบรรยายความสวยงามสุกใสไฟโรจน์ของเมืองนิลวาท ราชธานีอาณาจักร
 จักรของจอมอสูรนั้นมหิธร ในเรื่อง กามเทพหลง ของฉันทน์ อรมุต ใช้สำนวนโวหารบรรยายที่
 เหมาะสมยิ่ง ดังนี้

“ฉันทน์ อาณาจักรของชนชาติเผ่าอสูร โลกกลางแห่งอาณาจักร เป็นที่ตั้งนครหลวงนาม
 นิลวาทราชธานีที่งามวิจิตร เป็นที่นำศรัทธายิ่งนัก ด้วยเมื่อยามรุ่งอรุณสุริยเทพส่ง
 ส่องรัศมีบ่งบอกทิวาเขื่อน นกคูลแสงแก้วอันโอฬารส่งสีระยิบบรรเจิดจ้าด้วยเนาวรัตน์
 ซึ่งประดับคารคาชอยู่เบื้องบน พระมหาปราสาทยอดโดมระเหิดเห็นสู่ที่ขั้มพรเทวาลัย
 เรือนยอดเหมือนจะเสียบดวงตะวัน เป็นที่นำละลานใจของชนต่างถิ่นที่มีโอกาสได้
 มาเยือน ยากที่จะหาแว่นแคว้นแดนใดเทียบเสมอ บริบูรณ์เพียงพร้อมไปด้วยศิลปะ

วิชาการ ปุชณียสถานก็มีพร้อมตามลัทธิ เป็นแหล่งรวมอันมั่งคั่งของชนชาติเผ่าอสูร ที่เข้ามาอาศัยอยู่ได้ร่มโพธิ์ร่มถ้ำของจอมเทพ แสดงถึงความรุ่งเรืองอันยิ่งใหญ่ นันทมิตรจอมจักรพรรดิแห่งบุณฑุทธิ์บารมีกฤษดาภิหาริย์ ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนร่มเย็นเป็นสุข มาโดยตลอดเป็นเวลาช้านาน อาณาเขตของมหาราชเปล่งรัศมี กำราบขวัญวิรูปให้ผ้อระย้อย และชลกษอนหลีกห่างไกล โดยไม่อาจจะแผ้วพานเข้ามาเยี่ยมเยือน กษัตริย์ต่างแดนวันภายใต้รัศมีกฤษดาภิหาริย์ของจอมจักรพรรดิมหาศาล ก็สวามิภักดิ์อ่อนน้อมส่งบรรณาการเข้ามาถวาย สำแดงความภักดีต่อเบื้องบาทเป็นนิจนคร์ทุกรอบปี สมเด็จพระเจ้านันทมิตรจอมจักรพรรดิ ผู้เลอเลิศ นำพระทัยเที่ยงธรรมมั่นอยู่ในความเมตตาเป็นที่ตั้ง แต่พระองค์ก็ทรงรักศักดิ์ศรีของชายชาติเสืออย่างทรงงศักดิ์ หากใครกล้าลุบคมก็ทรงเห็นเหมือนเพลิงภาพ ดังท่านจะได้ดูบทบาทของจอมอสูรต่อไป”

(ฉันทน์ อรมุต : กามเทพหลวง)

2. การใช้สำนวนโวหารพรรณนา

การพรรณนา คือ “การเล่าให้นึกเห็นภาพสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ชัดเจน”¹ การพรรณนาจึงต้องใช้คำที่เด่นเป็นพิเศษและมักจะแทรกความรู้สึกของผู้เขียนไว้ด้วย สำนวนโวหารพรรณนาปรากฏในวรรณกรรมหนังสือมากมาย มีทั้งร้อยกรองและร้อยแก้ว ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1 บทพรรณนา ตอนวิเวคคิดพิณถวายเจ้าฟ้าหญิงสิรินยา ในเรื่อง สามแผ่นดิน ของพ่วง บุชรรัตน์ ใช้สำนวนโวหารพรรณนาที่ดี ดังนี้

“ประจางจับพิณทองมวงจอมขวัญ	โลกระสั่นเกิดเล่ห์เสนาหา
เสียงเล่าลือท้าวแดนดินสิรินยา	ดังหยาดฟ้ามาดินหอมกลิ่นนาง
บุษกรหล่อนงามซึ่งเป็นหนึ่งแล้ว	ไม่เทียบแก้วสิรินยามาเคียงข้าง
มวงแล้วใจวามหวานงามล้วนคง	ชมนางพลางคิดพิณเพลงบรรเลงลอย”

(พ่วง บุชรรัตน์ : สามแผ่นดิน)

¹ เปลื้อง ฉ. นคร. คำบรรยายวิชาการ วรรณคดีและหนังสือพิมพ์ . 2514 . หน้า 24.

บทพรรณนา ความคิดคำนึงของเจ้าฟ้าหญิงศิริินยา หลังจากกลับพระตำหนัก จากเรื่องเดียวกันนี้ ก็ใช้สำนวนโวหารพรรณนาที่ดี ดังนี้

“ศิริินยากลับมาห้องมองเห็นภาพ	ให้หวิววบทรงในจิตใจหาย ✱
แว่วเสียงพิณยิบเสียงวิรุณนาย	นอนกระสายกระสับหลับไม่ลง
ศิริินยาไซ้สตรีที่ใจซั่ว	รักษาตัวอย่าให้สูญประยูรหงส์
ถึงใจคิดปิดใจไว้มั่นคง	หลงเท่าหลงรักเท่ารักหักไว้ใน
	(พ่วง บุชรรัตน์ : สามแผ่นดิน)

ตัวอย่างที่ 2 บทพรรณนาถ้ำมหาสมบัติ ในเรื่องเกลือจิ้มเกลือของ ฉิว ทิพย์วารี ใช้สำนวนโวหารพรรณนาที่ไพเราะ ดังนี้

“ให้แปลกจิตคิดใจในคำบอก	จริงหรือหลอกอยากดูให้รู้เห็น
ว่าสมบัติอัครรรยเรื่องอันเป็น	มันซ่อนเร้นลึกลับมานับนาน
อันสำเนียงเสียงพิณศิลป์ประหลาด	จะพิฆาตชีวิตสิ้นสังขาร
ประหลาดหลาดอยากดูให้รู้การ	รีบ ไปซานเจงถ้ำที่ว้าเว้ง
แผ่นผาผากหลาดผาธาราหลาด	หลังไหลจากโขดหินหุบหินเหิง
กระแสน้ำไหลน่าชะซ่าเชิง	ลงสู่เพิงศิลาพรั่งสะพราย
สิ้นหลุมแหล่งแอ่งอ่าวแอ้อคออก	กระเซาะซอกแซกแซกแหวกเป็นสาย
เหมือนธารวิวิตวาคประสาทไว้	กระเสสายน้ำตกไหลวถวน
ถึงภูผาหน้าถ้ำหยุดสำนึก	ให้รู้สึกสยงยืนทองชน
พินิจมองห้องถ้ำตั้งกำพล	ราวกับคนประดิษฐ์จิตรกร
เกล็ดกรวดทรายรายรองพื้นห้องถ้ำ	เป็นเว้งจำโปรงปลอดคถึงยอชกร
กลางแกว่นที่ประทับสำหรับนอน	เป็นหินอ่อนสดสีมณีนิล
บนเพดานปานประดับกับกนก	รูปร่างปรกแผ่แพนด้วยแผ่นหิน
ที่หักแหกแซกซับลงทับดิน	เห็นเพชรนิลสุวรรณพรรณราย
ข้างประตูคูหาไม้มี้าหิน	นำนั่งกินลมรับคืนเดือนหงาย
ซากกระดูกถูกพ่นามามากมาย	อยู่กลางทรายหน้าถ้ำอย่างสำคัญ”
	(ฉิว ทิพย์วารี : เกลือจิ้มเกลือ)

ตัวอย่างที่ 8 บทพรรณนาตอน พระธิดาจิรารัตน์ ชมป่าตอนเดินทางไปอาศรมฤๅมิ
กัสสปะ ในเรื่อง หยกสิงห์ปกาศิต ของฉิว ทิพย์วารี ใช้สำนวนโวหารพรรณนาที่ไพเราะ ดังนี้

“รีบประจําพาพากันคลาไคล	สังเกตุในจำทางหว่างคีริน
รุกขาศรีมิ่งมีเจียบเซียบสังค	ละเลาะลัดเลียบธารละหานหิน
หอมบุปผาสารพันทั้งจันดิน	อินทนิลนางเข้มนแถมสุกรม
เห็นสาวหยุดหยุดพยอมนางน้อมกึ่ง	วิสัยหญิงอยากได้เค็ดใส่ผม
ถึงยากเย็นเห็นดอกไม้จะใคร่ชม	ขึ้นอารมณ์เรียทางไปกลางคด
ในป่าเปลี่ยวเหลียวแลเห็นแต่นก	ฝูงวิหคเหมราพระยาหงส์
ที่หุบเขาเหล่าฝูงนกขยลง	ว่อนเป็นวงเวียนรายชะม้ายเมียง
เค้าโมงมองพร้องเพรียกร้องเรียกคู่	กะลมพู่โพระคคโศกปกเสียง
ซังแซวแว่วแก้วพรอดลอคสำเนียง	นางนวลเคียงคู่นางไม่ห่างกัน
กินปลีเปล้าเขาไฟฝูงไก่อป่า	เสียงโกญจาแจ้วแจ้วไก่อแก้วขัน
นกขุนทองปองโล่เบญจวรรณ	ตามเทศพรรณปีกษาบรรดามี
ขมิ้นอ่อนนอนนรายบนปลายเปล้า	เป็นคู่เคล้าคลึงกลอละออศรี
นกกระต๊วตัวขาวราวสำลี	นางโนรีแดงชาดสะอาคตา
พินิจพลงนางรำพึงถึงนิเวศ	อยู่ขอบเขตเคยรักเลียงปีกษา
ให้จับคอนนอนเล่นเจรจา	ถึงเวลาเสบท้องเคยร้องวอน
ไ้อ้จากนกคดมาอยู่ป่าสูง	ฟังแต่ฝูงนกเถื่อนไม่เหมือนสอน
สงสารไ้อ้โนรืออยู่ที่คอน	เคยชูช้อนขึ้นอารมณ์ได้ชมเชย
เคยชมสวนล้วนแต่สรรทุกพรรณไม้	มาชมไพรพฤษพานิจาหย
มิเคยยากกรากกราก็จำเคย	เมื่อไรเลยจะได้คืนไปชื่นใจ
รัญจวนจิตคิดแค้นแสนทวษ	น้ำพระเนตรนองตลกชกชกไหล
เสียดายรักหักร้างไปห่างไกล	อนาใจเดินทางไปกลางคด”

(ฉิว ทิพย์วารี : หยกสิงห์ปกาศิต)

ตัวอย่างที่ 4 บทพรรณนา ตอน พระกฤษดา ตามนางปีศาจปลอมไปจนถึงเชิงเขา
อัมพวัน ในเรื่อง เสวตฉัตร เวียงขาน ของฉิ้น อรมุต ใช้สำนวนโวหารพรรณนาที่ไพเราะยิ่ง
ดังนี้

“ถึงเชิงเขาอัมพวันสถุลักษณ์
 จึงหรีดกรีดหวีคว้าวในแก้วกรรม
 ตักแตนด้อยอ้อยอิงบนกิ่งเกด
 กระลุ่มพุกุขันสนั่นเพียง
 ไอหิมะประพรมบ่มใบพฤษภ
 อังกาบแก้วแก้วออกเป็นคอกทราย
 ช่างงามพริ้มนึ่มน้อยกลอยสวาท
 นางยิ้มย้าเหมือนจะชวนให้ชวนยี่
 ที่ได้เสื่อเนื้อนุ่มประทุมถัน
 ยิ่งพิณจพิศวงให้จงงวย

เป็นที่พักนางปีศาจไม่หวาดหวั่น
 เรไรลั่นร้องระงมรุ่มพุ่มเรียง
 นกเขาเทศโพรคกโศกปกเสียง
 โนรีเรียงรังร่อนโนรีราย
 ให้รู้สึกเยือกเย็นทุกเส้นสาย
 พอลิงชายเชิงควนจวนสตรี
 โอบขู่เหมือนชาดจิมเจิมเจลิสมศรี
 แม่มาลีซ่อขึ้นระรื่นราย
 มั่นช่างคันแคกเสื่ออวดเนื้อสวาย
 เพราะสาวสวายมาอยู่แต่ผู้เดียว”
 (ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตร)

ตัวอย่างที่ 5 บทพรรณนาภูมิประเทศบริเวณตั้งอาศรมฤๅษี ในเรื่อง แสงวาริน ของฉันทน์ อรมุต ใช้सानวน ไหวหาร พรรณนาที่ไพเราะสละสลวยยิ่ง ดังนี้

“ณ กระแสธารสายหนึ่ง ซึ่งเริ่มจากสระใหญ่ บนยอดบรรพตอันสูงเยี่ยมเทียมเมฆ ผ่านหุบเขาอันเย็นเยียบเสียบสังัด ผ่านป่าซึ้งและหมู่ไม้อันร่มครึ้ม ไหลสู่แก่งหินอัน ระเกะระกะลดหลั่นลงมาท่ามกลางกลิ่นหอมระรวยของดอกไม้ป่า ที่กรุ่นกำจายอยู่บนคา คบซุซอสล้าง พันมีอมนุษย์จะเอื้อมถึง กระแสธารอันใสสะอาดเย็นฉ่ำนั้น ในบางตอนที่ ฟุ้งจากหน้าผาอันสูงลิ่ว ก่อให้เกิดเสียงกึกก้องกัมปนาท บางตอนที่ไหลแรง บางแห่งก็ ไหลริน เขาจะชอบไปตามซอกหินลดเลี้ยวและหลังพรั่งลงสู่แอ่งธรรมชาติ ครั้นแล้วก็ กลับสิ้นไหลสู่เบื้องต่ำ บางเวลาก็มีใบไม้สีเหลืองและสีน้ำตาลปลิวลงไปในสายธาร เหมือนเรือดำกระจริดล่องลอยเป็นทิวแถว ผีเสื้อกลุ่มใหญ่บินว่อนเหนือพุ่มดอกไม้ ดู เหมือนดวงดาวดวงเล็ก ร่วงลงมาปกคลุมผืนผ้าสีเขียวสด นกหลายสกุลส่งเสียงคุงคนดรี ที่เล่นโดยแม่ธรรมชาติผู้ทรงเสน่ห์ ภายใต้น้ำฟ้าสีครามใส ซึ่งทอดเงาลงในแอ่งน้ำ ใหญ่ ท่ามกลางเสียงขับขานของพงไพร สายลมที่พลิ้วรันทพอยู่ไม่ขาดระยะ ดวงตะวัน สาดแสงส่องลอดทิวไม้ลง ไปต้องฟองขาวของกระแสน้ำตก เป็นประจุเพชรร่วง ก็และ ที่ริมกระแสน้ำสายนั้นแหละเป็นที่ตั้งอาศรมของพระโคผู้หนึ่ง ซึ่งท่านจะได้เห็นต่อไป”

(ฉันทน์ อรมุต : แสงวาริน)

ไฉ่วารินก็เหมือนช้างอยู่กลางฝูง
ต้องส่งนางช้างต่อเข้าล้อมวง
อันช้างเถื่อนเหมือนชายที่หมายมาด
จึงคิดบ่วงหว่งรักชักชะโลง
พอดกคึกเดือนดับจับยาตุคุด
แล้วลักไม้เอาไว้สบายใจ

จะจับจูงจากโหลงเข้าโรงหลวง
พลายทั้งปวงจึงถูกมาผูกโยง
แสนสาวทพ้งามมาตามโหลง
จนลืมนโป่งภูเขาลำเนาไพร
ผลที่สุดมันก็พบบลงหลับไหล
สั่งข้าไทเอาไปขังเสี้ยกลางคืน”
(ฉันทน์ อรมุต : แสงวาริน)

ตัวอย่างที่ 2 เรื่อง กามเทพหลวงของ ฉันทน์ อรมุต พระวงศ์สุริยารำพึงขณะติดตามนาง
คุษฎี ซึ่งหนีการอภิเษก ใช้สำนวนโวหารอุปมาที่เหมาะสม ดังนี้

“ฝ่ายพระวงศ์สุริยาราช
ต่อตามคติน้องคุษฎีซึ่งหนีงาน
เสียงแรงรักหนักหน่วงดวงใจที่
ที่จากวังตั้งหน้าเข้าป่าไถล
ที่รักน้องปองนุชสุดสาวท
แกลิ่งเตี๋ยรักหักให้กลายเป็นเคย
แต่กระต่ายกายสิทธิ์ที่ผิดเพื่อน
อันพี่อาวรณ์ร้อนอารมณ์
พระร้องเหมือนเดือนแรมไม่แจ่มแจ้ง
อกกระต่ายคล้ายเชษฐาอรุตรอม
สุดอาลัยใจเป็นแผลแสบสาวท
เขาคัดกกล้วยตัดปลียังมีใย
เห็นสุกรมมนางอยู่ข้างเขา
ที่พลาดรักหักหายทำลายเลย
ดอกกาหลงเหมือนหลงสาวทปอง
รอยรักหักเหมือนหนึ่งรักพี่แรมร้าง
จากพราวเหมือนน้องจากกำจัดมิตร
กอรธกำเหมือนกรรมที่ซ้ำใจ
ตะวันชายเหมือนน้องชายพาพี่สาว

แสนอนาถหนาวใจอยู่ไพรสถานท์
ไม่แจ้งการว่าตกคิดไปทิศใด
คุษฎีตัดรักแกลิ่งผลัดไส
มานะใจติดตามแม่ทราชมเขย
เจ้าตัดขาดเชษฐานิจจาเหย
ระอาออยเหมือนกระต่ายที่หมายชม
ขึ้นแค้นเดือนจนได้ชิดสนิทสนม
มิได้ชมเช่นกระต่ายไม่วายตรอม
สุดจะแฝงฝากเงาเฝ้าอนอม
ด้วยแม่จอมใจที่หนีมาไถล
เป็นรอยฟาดฟกซ้ำจะทำไฉน
น้องตัดใจตัดสาวทนิราศเลย
นึกถึงเจ้าคุษฎีของพี่เหย
มิได้เชยชื่นชมเนียนมนาง
นกกางนวลเหมือนนึ่งน้อง โบกบินห่าง
ต้นน้ำนองเหมือนน้องนางตัดน้ำใจ
น้ำค้างคติน้องคงคิดไปทิศไหน
หมดรักใคร่ไปรักใครแล้วชาตินี้
นำจากไถลน้ำใจเจ้ากร้าวกล้าหลบหนี

พระหลงทางเหมือนหนึ่งทางนั้นไม่มี

ตั้งพระหน่อต่อไปนี้แยกนียาย”
(ฉิน อรมุต : กามเทพหลวง)

ตัวอย่างที่ 3 เรื่อง ปัญหาพรหม ของ แปลก มนตรี ตอนท้าวกาฬิกราชรำพึงด้วยความวิตกที่กษัตริย์หลายพระองค์ต่างปรารถนาพระธิดาลักขณาวัดี จนอาจเกิดศึกชิงนางขึ้น ใช้สำนวนโวหารอุปมาที่เหมาะสม ดังนี้

“ผงเข้าตาปลาติดตีนกลืนไม่เข้า
จะเกิดศึกชิงนางกลางเขตคัน
โบราณว่าไม้ไผ่ตายเพราะลูก
มีลูกสาวสวยสุดแสนแค้นรำคาญ

โบราณกล่าวเอาไว้ไม่คิดฝัน
ช้างชนกันหญ้าแพรกต้องแหลกสลาย
เป็นสัมผัสสูกตายตื่นเพราะผลหวาน
เหมือนหน้าบ้านมิของหมื่นล้ำเกี้ยวใจ”
(แปลก มนตรี : ปัญหาพรหม)

ตัวอย่างที่ 4 บทรำพันของเจ้าคำ เมื่อทราบว่ายักษ์นั้นนันทเดชลักพานางสริน ในเรื่อง แรงสายเลือด ของ ฉิว ทิพย์วารี ใช้สำนวนโวหารอุปมาเปรียบเทียบความมืดมิด ความหนักใจ ความเจ็บใจที่เหมาะสม ดังนี้

“เฝ้าขบคิดปริศนาปัญหาห่อม
เมฆมืดมิดปิดแสงสุริย์กาล
เรามีจิตมืดจบบพิภพทิศ
แต่มีจิตจะมิดคนานสักปานใด
อันหนักใดไหนจักเท่าหนักจิต
ถึงภูเขาเหล่าผามาทับทรวง
เรารักนุชสุดซึ้งระกำนิก
กรรมวิบัติพัดคแพรกมาแยกทาง
หากรักเลี้ยงเพลิงพล้ำจะซ้ำชอก
แต่เชื่อในใจนางอย่างแน่นอน
ครวญคำนึงถึงนุชสุดสวาท
ความปิ่นป่วนจวนรุ่งพระสุริยา

เจ้าเรียงล้อมรอบกายหลายสถาน
ไม่เหมือนม่านเมฆมืดปิดหัวใจ
อันเมฆมืดสุริย์แสงยังแจ่มใส
ต่อจะได้แจ่มกระจ่างสว่างทรวง
หนักที่คิดเรื่องรักนั้นหนักหน่วง
ยังไม่หน่วงแน่นหนักเท่ารักนาง
เป็นห้วงรักเหวถึกผนิกขวาง
แสนอ้างว้างวิญญาให้อาวรณ์
ก็เหมือนต้องหอกโมกขศักดิ์สุดจักถอน
คงไม่อ่อนแอนเอียงเอียงโมรา
คอยโอกาสจะตามติดขนิษฐา
จะค้ำคานายคำยามจำเป็น”
(ฉิว ทิพย์วารี : แรงสายเลือด)

ตัวอย่างที่ 5 บทแม่สอนลูกสาว คือ ชายสร้อยสอนมาลี ในเรื่อง หลงชาติ ของ แปลกมนตรี ใช้สำนวนโวหารอุปมาที่เหมาะสม เข้าใจง่าย หลายตอนดังนี้

“อันผักปลาเมื่อถึงคาวจะระบาค	ใส่กระจาดเอาน้ำล้างก็จางหาย
ลูกเป็นสาวถ้าเสียตัวชั่วเพราะชาย	รู้หรือไม่ว่ากลิ่นจะหมิ่นคาว
แม้วันนั้นกลิ่นไม่มีก็คืดหน้อย	กลิ่นค้อยค้อยกระพือคนลือฉาว
ถึงเอาน้ำมาล้างไม่ล้างคาว	ลูกเป็นสาวควรระวังและสังวร
เพราะชาตินี้ที่ร้ายคือชายเสีย	เกลือกก็เกลือบางที่ก็มีหนอน
อย่าขึ้นมณีที่มีค่าให้วานร	เห็นคืดก่อนแล้วค้อยคืดคืดของเปลว
ลูกเป็นสาวอย่าหลาวหลาวเรื่องความรัก	เพราะเหวรักลึกลุ่มกว่าหลุมเหว
คบชายพาลพาลจะพาไปหาเลว	เพราะคนเลวเหลวลมยิ่งดมโคลน
ลูกเป็นสาวถ้าหลาวหลาวจะเสียหลัก	ริเด่นรักเสียจนหลวมเพื่อนจะสวมหัวโขน
เมื่อเสียที่สูญท่าเพื่อนตะโพน	มาตะ โคนลอยหน้าออกกราเริง
ลูกเป็นสาวถ้าถึงคราวหลงน้ำถ้อย	เดี๋ยวจะลอยขึ้นหาเหมือนว่าวเพลิง
ถูกลมซัดพัดสาดจนขาดเปิง	กระเจิดกระเจิงเสียจนคนเขาลือ
ลูกเป็นสาวถ้าหลาวหลาวจะเสียหลัก	ริเด่นรักมันเสียหายไม่ใช่หรือ
อย่าแบกไม้สองบ่าจับปลาสองมือ	ขึ้นออกซื้อลือออกชู้ทั่วแผ่นดิน”

(แปลก มนตรี : หลงชาติ)

ตัวอย่างที่ 6 บทสนทนาโต้ตอบระหว่างยักษ์พรายประสิทธิ์กับพระนางปทุมทอง ในเรื่อง หยกสิงห์ปกาศิต ของ ฉิว ทิพย์วาริ ใช้สำนวนโวหารอุปมาที่เหมาะสมยิ่ง ดังนี้

(ยักษ์พรายประสิทธิ์)

ประทุมทองน้องนางสำอางโฉม	อย่าทุกข์โศกเลยยอดสน่หา
ถึงเป็นม่ายไซ้หมดลดราคา	ความโสภานเลอเลิศประเสริฐทรง
พระโอรสผู้เยี่ยมเทียมสีลันจี้จิม	ไม่ทันเขื่อนเหมือนจะข้มให้พี่หลง
อวบอัครทรงพวงพุ่มปทุมองค์	เนตรขนงพระวิลาสเพียงบาดตา
พระปรางดั่งปรางทองที่ส่องพวง	เปล่งดั่งดวงจันทร์เพ็งเปล่งเมฆา
เป็นน้ำนวลชวนชื่นรื่นวิญญา	พิศพิศตาสวยสมอย่างกลมกลึง
ได้กรนางกานนอนเพียงท่อนแขน	สุขไหนแมนหรือจะเปรียบมาเทียบถึง
เนื้อใสใสในเนื้อนั้นเหลือคิ่ง	คงได้คิ่งลือออกชมดอกดวง

ถนนแบบแอบเนื้อที่เหมือนนม
จะชูเชิคเทคชื่อให้ลือช่าง

(นางประทุมทอง)

จำจะพลัวชีวหาปัญญาหญิง
เป็นไม้อ่อนผ่องลมระดมแรง
โล้เจ้าพระคุณทูลกระหม่อมจอมกษัตริย์
จะรับใช้ไว้ชมให้สมใจ
แต่เดี๋ยวนี้มีเรื่องยั้งเคืองข้อง
เพื่อห้ามหักกรักเก่าให้บาดง
น้องเป็นมายไรรีหมอนต้องนอนหมอง
ท่านมีจิตมิตรของน้องมีใจ
การต่อรองต้องรอหญิงขอผิด
หากถามสวนตามอารมณ์ไม่สมชื่อ

(ยักษ์พรายประสิทธิ์)

ซึ่งกว่าตาลหวานกว่าอ้อยสักร้อยเท่า
พี่ไม่ขัดอัยยาสารยาย

(นางประทุมทอง)

เดือนสิบสี่ปีมะสังหญิงไม่ขัด
เข้าร่วมห้องครองหอที่พอใจ

(ยักษ์พรายประสิทธิ์)

มารตกลงทรงยอมถนนอมรัก
เชิญงามสรรพประทับปรางอย่างสำราญ
ไม่ลืมเลือนเดือนสิบสี่ปีมะสัง
วันพฤหัสบดีขึ้นสิบหกวันดกสง

สุดเปรมปรีมปลาทปลั้มไม่ลืมหวง
เป็นควาควงคู่แคนของแผ่นดิน

ให้พื้นสังระคะสะยะเสง
เพื่อพลิกแพลงผ่องปรนให้พื้นภัย
น้องไม่ขัดข้อประสงค์ทรงโฉน
เป็นข้าวใหม่ปลามันอย่างมั่นคง
จึงขอร้องเดือนเวลาที่ประสงค์
แล้วจะรักองค์จอมมารอันชาญชัย
จึงขอรอบบาทบงส้อย่าสงสัย
เหมือนลูกไก่ถูกขยำในกำมือ
จะไม่ตรัสเข้าข้างฉันบ้างหรือ
คนเขาถือน้องขอลาฆ่าตัวตาย

เย็นกว่าเงาจันทร์งามอร่ามฉาย
แต่จะให้พี่รอต่อเมื่อไร

วันพฤหัสบดีเดือนสิบหกขึ้นศกใหม่
รอคอยไปเถิดจะไม่ช้านาน

ไผเราะนี้แก้วอาสาชยดาหวาน
แล้วจอมมารเอียงย่างเข้าปรางทรง
จะได้อิงแนบข้างกับนางหงส์
ขอค้ำองค์จอมมารอันชาญชัย”
(ฉิว ทิพย์วารี : หยกสิงห์ปกาศิต)

4. การใช้สำนวนโวหารอริพจน์

อริพจน์ คือ คำพูดที่เกินจริง คำกล่าวที่เกินจริง หมายถึง การกล่าวถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เกินจริง เพื่อยืนยันว่าสิ่งที่กล่าวนั้นเป็นความจริง สำนวนโวหารอริพจน์ ปรากฏในวรรณกรรมหนึ่งตระกูลมากมาย ดังตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ 1 บทปราชญ์หน้าบทของ ฉันทน์ อรมุต กล่าวถึงความยากลำบากของการแสดงหนังตะลุงให้ถูกใจคน โดยใช้สำนวนโวหารอริพจน์ เปรียบเทียบดังนี้

“ธรรมเนียมหนึ่งหวังดีที่ฝีปาก   จะให้ชอบคนส่วนมากยากหนักหนา
เหมือนหนึ่งรองเอาน้ำค้างกลางยมมา   เดิมหาทะเลเต็มก็เต็มแกน”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราชญ์หน้าบท)

ตัวอย่างที่ 2 บทปราชญ์หน้าบทของ ฉันทน์ อรมุต ใช้สำนวนโวหารอริพจน์ ตอนกล่าวอธิบายขอให้ศิลปะการแสดงหนังตะลุงอยู่ยั่งยืน ดังนี้

“เราต่อสู้อู้อู้อักคึกคึกหมั่นรักษา   คิดค้นคว้าเทิดไว้มิให้สิ้น
ก็พาหนังขอให้อยู่คู่แผ่นดิน   อยู่จนสิ้นกับปีกัลป์พุทธันดร”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราชญ์หน้าบท)

“ขอมงคลคลบบันดาลการแสดง   ให้แจ่มแจ้งเหตุผลช่วยค้นหา
ฝากสรวลตายคู่แค้นแผ่นดินสุธา   ชั่วเวลากับปีกัลป์พุทธันดร”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราชญ์หน้าบท)

ตัวอย่างที่ 3 บทปราชญ์หน้าบทของแปลก มนตรี ใช้สำนวนโวหารอริพจน์พรรณนาวีรกรรมสมเด็จพระนเรศวร และอธิบายถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ ดังนี้

“ทำศึกสู้กูดินแดนเค็มได้   พม่าพ่ายกษัตริย์สิงห์ผู้ยิ่งใหญ่
โลกหวั่นหวอยด้วยพระองค์ทรงเกรียงไกร   ได้พาไทยพ้นทาสชาติเสรี”
(แปลก มนตรี : บทปราชญ์หน้าบท)

<p>“พร้อมสมเด็จพระอัครราชา ให้วันนังยังยืนทุกคืนวัน</p>	<p>ตั้งจันทราเคียงคู่สุริยันัน จนล่วงลับกับปีกัลป์พุทธันคร” (แปลก มนตรี : บทปราชญ์หน้าบท)</p>
---	---

ตัวอย่างที่ 4 บทเกี่ยวจอกของฉันทน์ อรมุต ใช้สำนวนโวหารอธิพจน์ ตอนพรรณนา สดุดีพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและขอถวายพระพรให้พระองค์ทรงพระเจริญ อยู่คู่ชาติไทย ดังนี้

<p>“ในพระนามพระภูมิพลอดุลยเดช อานุภาพปราบปรองกระเดื่องปรา ด้วยอำนาจพระมหาบารมี โลกกระเดื่องลือลั่นสนั่นเพียง ขอพระสยามเทวาราช สาทประสิทธิ โปรดพระองค์ทรงเจริญอยู่เนิ่นนาน</p>	<p>บุรุษเกศจุลจักรอัครมหา กฤษเดชาเป็นเทศนิเวศเวียง พาลไพร่เซาชบสงบเสียง จะเอนเอียงองค์กลัวท้าวจักรวาล ให้บุญฤทธิ์กว้างไกลแผ่ไพศาล สถิตสถานแดนสยามในนามไทย” (ฉันทน์ อรมุต : บทเกี่ยวจอก)</p>
---	---

ตัวอย่างที่ 5 บทเกี่ยวจอกของพ่วง บุชรารัตน์ ใช้สำนวนโวหารอธิพจน์ ตอนยืนยัน ให้ทุกคนตระหนักถึงความสำคัญ คุณค่าของหนังสือและสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และช่วยกันธำรงรักษาตลอดไปดังนี้

<p>“หนังสือสูงคิลปินของฉันทน์ได้ มาช่วยกันปั้นพื้นฟูอนุรักษ์</p>	<p>รักษาไว้ให้ธำรงจงตระหนัก เอกลักษณ์ได้คงอยู่คู่ฟ้าดิน” (พ่วง บุชรารัตน์ : บทเกี่ยวจอก)</p>
--	--

<p>“ยึดหลักธรรมแล้วนำปฏิบัติ เกิดสามสถาบันเป็นอันดับ</p>	<p>บทบัญญัติศาสนีมีพร้อมสรรพ ชั่วกัลป์กับปีคงอยู่คู่ฟ้าดิน” (พ่วง บุชรารัตน์ : บทเกี่ยวจอก)</p>
--	---

นอกจากจะปรากฏในบทปราชญ์หน้าบทและบทเกี่ยวจอกแล้ว การใช้สำนวนโวหาร อธิพจน์ที่เหมาะสมยังปรากฏในบทอื่นอีก เช่น

บทพระเจ้าแสนณรงค์ให้สัตย์ปฏิญาณรักต่อพระนางแสงรัตนา ในเรื่อง แสงวาริน ของฉันทน์ อรมุต ใช้สำนวนโวหารอธิพจน์ ที่ไพเราะและเหมาะสมยิ่งดังนี้

“แม้ไม่จริงทั้งสัจจะสัจคนนี่
 สักแสนปีก็ไม่ร้างให้ห่างไกล
 ถึงม้วยดินสิ้นฟ้ามหาสมุทร
 แสนสนิทพิสวาทไม่พลาดพลั้ง
 เกิดชาติอื่นหมิ่นชาติไม่คลาดคู่
 ยังเกิดในได้ห้ำสาธุธาราร
 แม้เนื้อเอ็นเป็นห้วงมหรรมพ
 นื่องเป็นบัวตัวที่เป็นภมร

ขอให้ที่ค้องทุกข์ไม่สุขไส
 มั่นอยู่ในสัญญาสัจจาจ้ง
 รักไม่สุดสูญสิ้นถวิลหวัง
 ใจที่คั้งลงเป็นสัจจะปฎิญาณ
 ให้น้องรู้ว่ารักสมครสมาน
 จะตามสมานด้วยสมครสมรนอน
 จะสมภพเป็นฉตามตามสมร
 เชยเกสร โกลสมปทุมาลัย
 (ฉีน อรมุต : แสงวาริน)

5. การใช้สำนวนโวหารนามนัย

นามนัย คือ การกำหนดให้สิ่งหนึ่งแทนอีกสิ่งหนึ่ง โดยคำที่กำหนดให้แทน จะมีนัยยะ หรือ ความหมายสัมพันธ์กับสิ่งที่แทนนั้น สำนวนโวหารนามนัย ปรากฏในวรรณกรรม หนังสือดังต่อไปนี้

5.1 นามนัยที่แทนผู้หญิง

นามนัยที่แทนผู้หญิงปรากฏในวรรณกรรมหนังสือดังต่อไปนี้ เป็นนามนัยที่ไพเราะ เหมาะสมและมีความหมายลึกซึ้ง เช่น กลอยสวาท (ร่วมรัก) วรรณุช (นางผู้ประเสริฐ นางงาม) สุดสวาท (สุดที่รัก) วรรณุชสุดสวาท (นางงามสุดที่รัก) สุกดา (หญิงสาว) สมร (นางงามซึ่งเป็นที่รัก, ผู้ร่วมตาย) สุกดาสมร (หญิงสาวผู้เป็นที่รัก หญิงงามผู้ร่วมตาย) ศรีสวัสดิ์ (หญิงสาวผู้เจริญ) งามสรรพ (งามพร้อม) สายสุดา (สายแห่งความรัก) เนื่อนวล (เนื่อนิ่ม) แม่เพื่อนใจ (เพื่อนใจ เป็นที่อบอุ่นใจ) อนงค์ (นางงาม) กัลยา (นางงาม) สายสุคใจ (สายใจ สุดที่รัก) นื่อง (นื่อง ผู้อ่อน ผู้เยาว์) งามคม (งาม เข้ม) จอม-ขวัญ (ผู้เป็นมิ่งขวัญอย่างยอดเยี่ยม หญิงคนรัก) นาฏ (นางละคร หญิงสาวสวย) นาฏอนงค์ (นางงาม นางผู้เป็นที่รัก) นงนาฏ (นางละคร นางงาม) มารศรี (นางงาม) วรรณุชสุดสงสาร (นางงามสุดที่สงสาร) สุมาลย์ (ดอกไม้งาม หญิงงาม) เขวามาลัย (ดอกไม้ผลิ ดอกไม้อ่อน) สตรี (ผู้หญิง) สตรีศรีสวัสดิ์ (หญิงหญิงดีงาม) นงลักษณ์ (นางผู้มีลักษณะดีงาม) แก้ว-เนตร (แก้วตา ผู้นำรัก) อิตถี (ผู้ปรารถนาชาย ผู้หญิง) ขวัญใจ (กำลังใจ) แม่มาลีซ้อชื่น (นางดอกไม้สด หญิงงาม) ร้อยชั่ง

(มีค่าร้อยชั่ง มีค่าสูง) โฉมยุพิน (นางผู้มีโฉมงาม) ปิ่นครุฑี (ยอดหญิง) ดวงแก้ว (นางงาม นางแก้ว นางผู้มีค่า) จอมขวัญดอกฟ้า(นางผู้งามยิ่ง) ยอดสนธิเสนหา(ยอดสนธิ ยอดรัก) งามปลอด(งามทุกส่วน) คิ้ววาค(คิ้วสวย คิ้วงาม) สุคาสวาท(นางงามสุดที่รัก) งามปลื้ม (สวยงามทำให้เกิดความปลื้มใจ) งามหลากหลาย (งามมาก) ไรชิ่ง (โบหน้างามผุดผ่อง) เนื้อทอง (ผิวงาม) เป็นต้น

นามนัยแทนผู้หญิงดังกล่าวนี้ ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือหลายเรื่อง และอยู่ในบริบทที่เหมาะสมยิ่ง ดังตัวอย่าง

“กำลังสาวชาวฮั่นเนื้อนวลอ่อน
นามคาราลอยกลอยสวาท
ลาบิครจากสถานวิมานทอง
ถืออำนาจใจหญิงหยิ่งผยอง”
(ฉันทน์ อรมุต : มหาราชก่าสรวล)

“เดินเคียงคตอวรนุชสุคาสวาท
คุดงคายดั่งวิวทิวไม้เขียว”
(ฉันทน์ อรมุต : แรงสายเลือด)

“พระเข้มน้อมพริ้มพรายภิปรายปลอด
ให้ชื่นชอบใจผกาสุคาสวม”
(ฉันทน์ อรมุต : สายเลือดลึกลับ)

“จะฝากแผลแก่เผด็จไ้เพชรรา
สะกคพาศรีสวัสดิ์วีรี”
(ฉันทน์ อรมุต : ตึกคาทอง)

“ด้วยอำนาจวาสนาเหนือกว่าใด
ได้จูงใจงามสรรพให้กลับมา”
(ฉันทน์ อรมุต : เกลือจิมเกลือ)

“ยิ่งสงสารงามสรรพเข้าจับใจ
เพราะนางไม่มีทำให้น่าชัง”
(ฉันทน์ อรมุต : ยอดกตัญญู)

“ไปรดปรานีศรีสะใ้สายสุคา
จึงค้างคาไว้ในวัดคตนิทาน”
(ฉันทน์ อรมุต : หยกสิงห์ปกาศิต)

“หอมระรวยกล้วยไม้ใกล้สว่าง
เหมือนกลิ่นนางเนื้อนวลให้หวานโหย”
(ฉันทน์ อรมุต : เพลงพญาบาท)

- “พี่จากรักอาลัยไปไกลเรือน เห็นผู้ใดใครจะเหมือนแม่เพื่อนใจ”
(ฉันทน์ อรมุต : มัจจุราชนก)
- “เคยแนบเนื้อนวลละมุนให้อุ่นใจ ต้องจำไกลกลอยสวาทนिरาสลา”
(ฉันทน์ อรมุต : มัจจุราชนก)
- “เสียงนกรางเหมือนนางกรวยหวนหาฟี พี่อยู่นี้แล้วอนงค์ขอเชิญตรงมาหา”
(ฉันทน์ อรมุต : นางในฝัน)
- “สองเต้าตั้งกำลังคุมหุ้มสะไบ ตัดสิ้นใจปลุกสั้นกัลยา”
(ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตรลานนา)
- “พระรู้ดีว่าชนนี้ให้ท้าย เข้าเคียงใกล้เข้าเคียงสายสุดใจ”
(ฉันทน์ อรมุต : อาถรรพณ์สวาท)
- “ถ้าน้องใจกว้างเหมือนนางปักขี ภูบทีนะน้องรับรองว่าหวาน”
(ฉันทน์ อรมุต : อาถรรพณ์สวาท)
- “งามคมขมเพลนเข้าเคียนพลาจ จะตั้งนางผกาแก้วไว้แถวไพร”
(ฉันทน์ อรมุต : ยอดกตัญญู)
- “ฟังจอมขวัญพรรณนาอรุราคืน สะกดกลืนความตรมระทมทรวง”
(ฉันทน์ อรมุต : สิงหราชกษัตริย์ศึก)
- “สักดิสน์ไชโยกล้าพู่พานาญ แรมนिरาสล่องเทพระวหา”
(ฉันทน์ อรมุต : เทพธิดา)
- “แสนสมักรักจริงไม่ทิ้งจร แต่แนบนอนนาฏองคัจฉาทรงครรภ์”
(ฉันทน์ อรมุต : สามพี่น้องฝาแฝด)
- “ได้ค้นหูกวางเรือนร้างพิลาส ขอมเลียมรยาทนางนาญเข้าไป”
(พ่วง บุชรรัตน์ : รักในเรือนทาส)

- “ไอ้คนถ่อยคอยทำหน้าตำหนัก
คอยพิทักษ์นางพระยามารศรี”
(ฉิ่ง อรมุต : มัจจุราชสายน้ำผึ้ง)
- “นานนมได้สิบเจ็ดปีเข้านี้นับ
ไม่พบกับบรรพบุรุษตงตง”
(ฉิ่ง อรมุต : สามพี่น้องฝาแฝด)
- “ถึงสาวหยุดหยุดทำตุมามาตย์
จึงวิจารณ์เทียบดูทัยใจโฉมยง”
(ฉิว ทิพย์วารี : ยอดกตัญญู)
- “กลับใจอ่อนก่อนรุ่งทิวากาล
เขาวมาลัยกลับหลังเข้าวังใน”
(ฉิ่ง อรมุต : สายเลื้อยคลิบ)
- “มีพระราชธิดายุพาพัทตร์
วิไลลักษณ์เจ้าสตรีศรีสวัสดิ์”
(ฉิ่ง อรมุต : มัดดิกา)
- “พระกอดองค์งลักษณ์ อัครเศ
เป็นบุญแล้วแก้วเนกรของเชษฐา”
(ฉิ่ง อรมุต : วงศ์อมรินทร์)
- “ช่างแสนคมสมคนวิมลโฉม
จะน้ำน้อมเชื่อมสนิทขอดีดี”
(ฉิว ทิพย์วารี : เกลือจิมเกลือ)
- “เจ้างามสมคนสนนะขวัญใจ
มาอาศัยเป็นศิษย์เรียนวิชา”
(ฉิว ทิพย์วารี : เกลือจิมเกลือ)
- “นางยิ้มยิ้มเหมือนจะชวนให้ชวนยี่
แม่มาลีช่อขึ้นระรินราว”
(ฉิ่ง อรมุต : เสวตฉัตรเวียงชาน)
- กับสาวใช้ไว้ใจเหมือนอย่างพี่
ดวงดุจร้อยขั่งนึ่งปริกษา”
(ฉิ่ง อรมุต : จำเลขรัก)
- “โฉมยุพินปิ่นครุฑศรีเมืองฝาง
น้ำใจนางนั้นใจนเราไหลหลง”
(ฉิว ทิพย์วารี : งามสิงห์)

- “แล้วร้องเรียกภรรยาพี่มาแล้ว   วางดวงแก้วจรรยาผู้ที่นำสงสาร”
(ปกรณ์ ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)
- “ถึงคราวกรรมจ่าของเกี่ยวข้องกัน   แล้วค้ำจอมขวัญคอกฟ้าไว้ในป่าวัน”
(ปกรณ์ ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)
- “ครั้นพระองค์ตกลงตามที่คิด   พี่จะลายอดสนิทเสนาหา”
(ปกรณ์ ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)
- “บอกงามปลอดกว่าพี่จะถอรูปให้   ไปคอยคักเจ้าชายอย่าได้สงสัย”
(ปกรณ์ ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)
- “องค์ราชันพันทิวามหาราช   พร้อมคิ้ววาดสายสุคามารศรี”
(ปกรณ์ ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)
- “แต่เดี๋ยวนี้เจ้าคอกฟ้าสุคาธวาท   เจ้าหมายมาดไม่ให้มาคังปราศรัย”
(กั้น ทองหล่อ : แสงแก้วแสงทอง)
- “รักงามปลื้มจนลืมแม่แม่หนักหนา   ถามสุดางามหลากหลายจากไหน”
(ประทีน บัวทอง : โจรจำเป็น)
- “สุภาพไรจึงกลับมาถึงราไชย   ไม่พูดไซ้เนื้อทองสาวนอร้องทุกวัน”
(ประทีน บัวทอง : หัวแก้วเมียขวัญ)

5.2 นามนัยที่แทนพระมหากษัตริย์

นามนัยที่แทนพระมหากษัตริย์ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือมากมาย เป็นนามนัยที่มีความหมายเหมาะสมยิ่ง เช่น พระจักรี (พระผู้มีจักร พระผู้ทรงจักร พระนารายณ์) สันเกล้า (เหนือเกล้าเหนือหัว) เจ้าชีวิต (เจ้าของชีวิต) ภูธร (ทรงไว้ซึ่งแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดิน) จอมจุลจักรพรรดิ (จอมของจักรพรรดิ) ขัตติวงศ์ (วงศ์ของขัตติยะ วงศ์ของกษัตริย์) จอมประมุข (จอมหัวหน้า จอมผู้นำ) ขัตติราช (ราชาสู้ยิ่งใหญ่) นฤนาถ (เป็นที่พึ่งของคน) นวมินทร์ (ผู้ยิ่งใหญ่ที่ตี) ปีนสยาม (ผู้นำของสยาม) จอมนรินทร์ (จอมคน ผู้ใหญ่ยิ่ง) บดินทร์สุริย์ (ผู้ครองที่ใหญ่ยิ่ง) กษัตริย์ (พระเจ้าแผ่นดิน) ขัตติยา (พระเจ้าแผ่นดิน) พระภูบาล (ผู้ปกครอง

แผ่นดิน) ปีนกษัตริย์ (จอมกษัตริย์) ทูลกระหม่อม (เป็นที่เคารพสูงสุด) จอมใจ (เจ้าแห่งใจ) นรินทร์ (คนผู้ยิ่งใหญ่) ปีนณรงค์ (จอมนักรบ) องคั่นเรศ (คนผู้ยิ่งใหญ่) จอมเจ้าจักรพรรดิ (จอมจักรพรรดิ) เฉลิมภพ (ผู้ข้ามโลก ผู้ปกครองโลก) นรายณ์ราช (พระนารายณ์ผู้ใหญ่) พระปิ่นจุลเจิมเฉลิมภพ (พระจอมพิภพ) จักรพงศ์ (วงศ์พระนารายณ์) มิ่งมวลมณุษย์ (มิ่งขวัญของมณุษย์ทั้งมวล) พระผ่านเกล้า (พระผู้อยู่เหนือหัว พระเจ้าอยู่หัว) ทรงศักดิ์ (ทรงไว้ซึ่งอำนาจ) มหาราช (มหाराชา) เจ้าปฐพินทร์ (เจ้าแผ่นดิน) ภูมิมบาล (ผู้ครองแผ่นดิน) จอมบุรินทร์ (เจ้าเมือง) พระผ่านฟ้า (ผู้สูงส่ง ผู้ลงมาจากฟ้า) ทรงฤทธิ์ (ทรงอำนาจ) อิศรา (เป็นอิสระ เป็นใหญ่) ราชา (ผู้ยิ่งใหญ่) จอมใจราษฎร์ (ดวงใจของราษฎร์) จอมจุลจักร (จอมจักรี จอมจักรา) เจ้านัครเศศ (เจ้าเมือง) อิศเรศ (เป็นอิสระ เป็นใหญ่) บดินทร์ (ผู้เป็นใหญ่) ปีนนคร (ปิ่นเมือง เจ้าเมือง) มงคลเมือง (มงคลของเมือง) องคั่นรินทร์ (คนผู้ยิ่งใหญ่) นราราช (คนผู้ยิ่งใหญ่) เจ้าบุรินทร์ (เจ้าเมืองใหญ่) วงศ์จักรี (วงศ์พระนารายณ์) จอมนรา (จอมคน) บรมพิตร (พระองค์ท่านผู้ยิ่งใหญ่ พระผ่านเกล้า (พระผู้อยู่เหนือเกล้า) ปิ่นปกรัฐ (ปิ่นของแคว้น) เจ้าจอมคน (จอมของคน) ปิ่นเกล้า (ประดับเกล้า เหนือหัว) เจ้าอยู่หัว (เจ้าที่อยู่เหนือหัว) ประมินทร์ (ผู้ใหญ่อิ่ง) ปิ่นโลกา (ปิ่นของโลก) พระประมุข (ผู้เป็นหัวหน้า เป็นผู้นำ) พระทรงชัย (ทรงไว้ซึ่งชัยชนะ) จอมภพ (เจ้าโลก) นรินทร (ผู้ยิ่งใหญ่) บรมราช (ราชาผู้ยิ่งใหญ่) เจ้าชีวิตปวงประชา (เจ้าชีวิตของประชาชน) ภูวนาล (เป็นที่พึ่งของโลก) จอมประเทศ (เจ้าประเทศ) จอมราชัน (จอมกษัตริย์) เจ้ากรุงไกร (เจ้าเมืองใหญ่) เป็นต้น

คำนามนัยแทนพระมหากษัตริย์ที่กล่าวนี้ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือหลายเรื่อง และอยู่ในบริบทที่เหมาะสมยิ่งเช่นกัน ดังตัวอย่าง

“อยากทราบความตามจริงสิ่งเหล่านี้ พระจักรีปรึกษาโหราจารย์)
(ฉันทน์ อรมุต : สายเลือดสีกลับ)

“ร่วมบำรุงกรุงไกรไทยสถิต สองฉันทน์เกล้าเจ้าชีวิตผู้สูงส่ง”
(ฉันทน์ อรมุต : เพื่อนแก้วเมื่อยขวัญ)

“การศึกษาแสนประเสริฐล้ำเลิศ ภูธรเชอชอบขึ้นรินอุรา”
(ฉันทน์ อรมุต : เพื่อนแก้ว)

- “ประกอบเกิดเป็นกำแพงด้วยแรงบุญ ของจอมจูลจักรพรรดิขัตติวงศ์”
(ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตรเวียงขาน)
- “จอมประมุขสุขสวัสดิ์ขัตติยราช นฤนาถนวมินทร์ปิ่นสยาม
(ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตรเวียงขาน)
- “อริราชไพรีมิกล้ารบ ต่างนอบนบจอมนรินทร์บดินทร์สุรย์
เจริญราชไมตรีทิวคูล ส่วนเทิดทูนกรุงกษัตริย์ขัตติยา”
(ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตรเวียงขาน)
- “ในวันนั้นครันรุ่งทิวากาล พระภูบาลสนทนาด้วยพระราชินี”
(ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตรเวียงขาน)
- “สมเด็จพระอมรศีลปิ่นกษัตริย์ ทรงกัณฐ์คู่พระทัยครรไลพ่อน”
(ฉันทน์ อรมุต : ทายาทพระยา)
- “ล้วนราบรื่นชื่นชมสมฐานา ต่างบูชาทูลกระหม่อมเป็นจอมใจ”
(ฉันทน์ อรมุต : ทายาทพระยา)
- “ปางนรินทร์ปิ่นฉัตรองค์กัณเรศ ครองประเทศสืบความตามนุสนธิ์”
(วร ชุตกุล : บารมีแสงธรรม)
- “ปางจอมเจ้าจักรพรรดิเฉลิมภพ นั่งปรารภหน้าวังบัลลังก์ฉาย”
(วร ชุตกุล : บารมีแสงธรรม)
- “ปางนรินทร์ปิ่นฉัตรคันรายณราช สถิตอาสน์ห้องสุวรรณอันเจิดฉาย”
(วร ชุตกุล : บารมีแสงธรรม)
- “ปางพระปิ่นจูลเฉลิมเฉลิมภพ คิลกลบเลิศนรินทร์ แผ่นดินสยาม”
(ฉันทน์ อรมุต : สายเลือดลี้ลับ)
- “จักรพงศ์ทรงพระเจริญยิ่ง สมเป็นมิ่งมวณมนุษย์สุดจักหา”
(ฉันทน์ อรมุต : สายเลือดลี้ลับ)

“พระผ่านเกล้าฟ้าแต่จะเสหา แม่ประภาเราเห็นจะเป็นหมัน”
(ฉันทน์ อรมุต : สายเลื้อยคลิบ)

“ไหว้ทรงศักดิ์ศรีมัธยมหาราช ปวงชนชาติหวงแหนแสนถวิล
อันพระจอมจักรพรรดิเจ้าปฐมินทร์ โปรคได้ยื่นคำอธิฐานการบูชา”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราหน้าบท)

“บรมวงศ์องค์จักรีภูมิบาล น้อมกราบกรานทูลกระหม่อมจอมบุรินทร์”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราหน้าบท)

“ชนทุกชั้นสรรเสริญทุกภาษา ให้ พระผ่านฟ้าเป็นสุขเจริญศรี”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราหน้าบท)

“ด้วยคณะของเกล้านี้อมวันทา ให้ทรงฤทธิอิสรางเจริญ”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราหน้าบท)

“ในพระนามภูมิพลมหาราช ราชชาติจอมไกรราชฎ์ไฝฝืน”
(ฉันทน์ อรมุต : บทปราหน้าบท)

“ปางพระจอมจตุจักรเจ้านครเสศ กระเคื่องเคชดินสยามนามกระถ่อน”
(ฉันทน์ อรมุต : ลูกหลงแม่)

“สมเด็จท้าวเทวฤทธิอิสรเสศ คังอมราเรื่องเคชในคิงส์ศรี”
(ฉันทน์ อรมุต : ลูกหลงแม่)

“พระภัสตามาดับดับ โลกจร ขาดบดินทรปั้นนครมงคลเมือง”
(ฉันทน์ อรมุต : ยอดกตัญญู)

“ทิววงศ์องค์นรินทร์นรราช กับอำมาตย์เรียงรายทั้งซ้ายขวา”
(ฉันทน์ อรมุต : เสวตฉัตรเวียงชาน)

“ส่วนม้ามิ่งว้างทางลัดคตัดทางตรง ถึงเวียงวงขึ้นเฝ้าเจ้าบุรินทร์”
(แปลก มนตรี : หลงชาติ)

- “พระองค์วงศ์จักรีมณีนาม สยามงามรุ่งเรืองแม่เมืองอินทร์”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมจอมนรา ปกประชายืนยงจงเจริญ”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “พระบรมบพิตรองค์ พระผ่านเกล้า สถิตเข้าสู่รวงสวรรค์อันสูงส่ง”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ไหว้พระเจ้าแผ่นดินปิ่นปกรัศู วงศ์กษัตริย์ปกป้องไม่หมองมน”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “เจ้าจอมคนสร้างกรุงชนมหาบุรินทร์ เจ้าตากสินปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ภูมิพลปรมินทรปิ่นโลกา ปวงประชารื่นร่วมพระโพธิสมภาร”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “สองพระองค์ทรงพระเจริญสุข พระประมุขทั้งสองผดผ่องศรี”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ตั้งสวรรคตสรรส่งพระทรงชัย กษัตริย์ไทยวงศ์บรมจักรีวงศ์”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “บังคมคุณอุตเจิมเฉลิมราช ประมุขชาติจอมภพสพสมัย”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “สมเด็จพระเจ้าตากสินนรินทา ตั้งนครธนบุรีมีศักดิ์”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “น้อมบังคมบรมราชนาถบพิตร เจ้าชีวิตปวงประชาเฉลิมฉลอง”
(พ่วง บุชรรัตน์ : บทปราชญ์น้ำบท)

“แล้วจงกรโสภาพรรณเข้าสุวรรณปราสาท ภูวนาธร้อนรุ่มกลุ่มไม้หาย”

(ปกรณัม ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)

“การสังสรรค์สนทนาค่ายสาเหตุ จอมประเทศได้แต่เศร้าหมองศรี”

(ปกรณัม ไชยรัตน์ : จักรนรินทร์)

“มีโอรสพระนามว่าเทพารณ: จอมราชันรักห่างดังดวงใจ”

(ปกรณัม ไชยรัตน์ : แผ่นดินเลือด)

“อ้างเหตุผลจนท้าวเจ้ากรุงไกร เกิดเลื่อมใสในความเห็นพระธิดา”

(กัณ ทองหล่อ : แสงแก้วแสงทอง)

5.3 นามนัยแทนพระพุทธรเจ้า

นามนัยที่แทนพระพุทธรเจ้า ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือสูงมากมาย เป็นนามนัยที่ไพเราะและให้ความหมายลึกซึ้ง เช่น พระสัพพัญญู (พระผู้รู้ทั่ว) องค์มุนินทร์(องค์มุนีผู้ยิ่งใหญ่ นักปราชญ์) โมลีโลก (เป็นเลิศในโลก) พระชินศรี (พระผู้ชนะอันประเสริฐ) พระพุทธองค์ (พระผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน) บรมปราชญ์ (นักปราชญ์ผู้ยิ่งใหญ่) ผู้ตัดขาดจากห้วงแห่งบ่วงมาร (ผู้สิ้นกิเลส สิ้นทุกข์) พระศาสดาจารย์ (พระผู้สอนศาสนา) พระทศพล (พระผู้มีกำลังสิบประการ) เจ้าศาสนา (เจ้าของศาสนา ผู้สอนศาสนา) โพธิสัตว์ (ผู้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์) พระศาสดา (พระผู้สอนศาสนา) พระศรีสุคต (พระผู้มีสิริ พระผู้ไปดีแล้ว) ชินวร (ผู้ชนะอย่างประเสริฐ) พระโคดม (พระผู้เลิศ) บรมครู (ครู ผู้ยิ่งใหญ่) มุนีนาด (ที่พึ่งของนักปราชญ์) จอมศาสนา (เจ้าแห่งศาสนา จอมแห่งศาสนา) เป็นต้น

ค่านามนัยแทนพระพุทธรเจ้า ดังกล่าวนี้ปรากฏในวรรณกรรมหนังสือสูง โดยเฉพาะบทปราชหน้าบทหลายบท และอยู่ในบริบทที่เหมาะสมยิ่ง ดังตัวอย่าง

แทนเทียนทองปทุมาสักการะ
สุดประเสริฐเลิศล้ำทวีปสี่

“หัตถ์ทั้งสองประกองวางกลางศิระ

บุชาพระสัพพัญญูองค์มุนินทร์

มิ่งโมลีโลกสามงามเจดนิฉิน”

(กัณ ทองหล่อ : บทปราชหน้าบท)

- “นโมว่านมีสัถกการะ
บูชาพระชินศรีผู้มีคุณ”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “พระพุทธองค์ วงศ์ปฐมบรมปราชญ์ ผู้ตัดขาดจากห้วงแห่งบ่วงมาร”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- ศิโรราบกราบกรานเป็นการเคารพ ขอนอบนบเมืองบาทพระศาสดาจารย์”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “สืบนีว่าต่างบุปผาสุมามาลัย นมัสการพระพุทธพจน์ของพระทศพล”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ก่อนเล่นหนึ่งตั้งจิตเข้าพิธี ประกอบมีหมากพลูหนึ่งบูชา
ส่งกระแสนจิตอธิษฐานประมาณหมาย เหมือนกราบใกล้เมืองบาทเจ้าศาสนา”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “โพธิสัตว์ตรัสรู้คู่โลก เป็นมหาดาดาตปราคฏนาม”
(วร ชูสกุล : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ก่อนเล่นเรื่องเบื้องต้นสติมัน อภิวันท์พุทธองค์ทรงศึกษา
ขอพึงบุญร่วมบาทพระศาสดา แล้วสักการะพระธรรมจักรหลักวินัย”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “น้อมมนัสศรัทธาสักการะ บูชาพระศรีสุคตเยี่ยมยอดคน”
(กั้น ทองหล่อ : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ให้ถือศีลชินวรศิริวงศ์ เดินทางตรงข้าม โลกโอบกั้นดาร
พระโคตมบรมครูผู้บัญญัติ ชักนำเสด็จมิให้หลงในสงสาร”
(ฉิ้น อรมุต : บทปราชญ์น้ำบท)
- “ก็อพระธรรมคำของท่านโพธิสัตว์ พจน์จำรูญพูนจรัสศรีศรี”
(พ่วง บุษรารัตน์ : บทปราชญ์น้ำบท)

“หัตถ์ทั้งคู่อุประอัมบังคมบาท

บังคมเบื้องมุนีนาถจอมศาสนา”

(พ่วง นุชรารัตน์ : บทปราชญ์น้ำบท)

